ПРОФ. ДР МАРКО П. АТЛАГИЋ¹

АСИСТ. МР ДАЛИБОР М. ЕЛЕЗОВИЋ²

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ИСТОРИЈУ

СРБИ У ПОЛИТИЧКОМ И ВОЈНОМ ВРХУ УСТАШКЕ НЕЗАВИСНЕ ДРЖАВЕ ХРВАТСКЕ³

САЖЕТАК. У раду се разматра учешће истакнутих Срба у Домобранству и Влади усташке Независне Државе Хрватске, и покушај да се овај феномен свеобухватно истражи. Срби су се постепено укључивали у разне видове домобранских јединица. Исто тако један број Срба укључио се у политички врх НДХ. У раду су углавном обрађени Срби генерали, који су активно учествовали у домобранским јединицама. То су били, углавном искусни официри који су претходно били припадници Аустроугарске војске и Југословенске краљевске војске. Историјска је чињеница да је Срба било и у највишим врховима политичке власти НДХ, Влади и председништву Сабора.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: војска, политика, Срби, Независна Држава Хрватска.

¹ atlagicmarko@gmail.com

² dalibor.elezovic@pr.ac.rs

³ Рад је примљен 22. марта 2014, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 21. маја 2014.

Славко Кватерник је у име поглавника Независне Државе Хрватске Анте Павелића, у Загребу, 10. априла 1941. године прогласио Независну Државу Хрватску.⁴ У њен састав ушле су ужа Хрватска (без Међумурја, Сушака, и дела Горског котара), Славонија, Срем, делови Далмације које није анектирала Краљевина Италија и читав Босна и Херцеговина. Власт у НДХ имао је усташки покрет, чија је злочиначка намера била спровести најрадикалнији геноцид над српским становништвом. У НДХ је, према подацима једног немачког извора, живело 3.300.000 Хрвата, 1.925.000 Срба, 700.000 босанско-херцеговачких муслимана и 360.000 припадника других националности: Мађара, Јевреја, Чеха, Словака, Њемаца (Jelić-Butić, 1978, str. 106).

Усташке главешине одмах су почели давати врло оштре изјаве уперене против Срба а истовремено су почела и убиства и прогони српског становништва., Срби су убијани, неки су протерани у Србију, било је и затвараних и покатоличаваних (Katolički list, 1941, str. 230–231).

Павелић је 25. априла 1941. године забранио употребу ћирилице, а само четири дана касније основао је Државни уред за хрватски језик, чији је основни задатак био да очисти „хрватски” језик од српских речи. У Српској православној цркви је 10. априла чинодејствовало девет епископа на простору НДХ. Загребачки митрополит Доситеј, бањалучки епископ Платон, сарајевски митрополит Петар и херцеговачки митрополит Сава били су ухапшени, а неки су протерани у Србију. Сремски епископ Валеријан умро је 1941. године природном смрћу, док су тузлански епископ Нектарије и херцеговачки Николај успели живи избећи у Србију (Свети синод Српске православне цркве, бр. 1150/протокол 222).

Међутим, Павелић је 3. априла 1942. године објавио законски декрет о оснивању тзв. „Аутокефалне хрватске православне цркве” којим је именовао руског емигранта и бившег великодостојника руске цркве Гермогена за поглавара те цркве. Гермоген је због тога искључен из Руске заграничне цркве. Интересантно је

⁴ Славко Кватерник (1878–1947) био је официр Аустроугарске војске и Војске Краљевине СХС до 1921. године, када је пензионисан. Као члан усташког покрета, у Загребу је 10. априла 1941. године прогласио НДХ. У новонасталој творевини најпре му је додељена веома одговорна дужност када је постао поглавников заменик (доглавник), и, такође, маршал-министар домобранства. Смењен је почетком 1943. године са функције министра домобранства и пензионисан због сукоба са Павелићем. После Другог светског рата Американци су га изручили Југославији. Осуђен је на смрт (Stuparić, 1997, str. 226–227).

да се хрватски католички клер није огласио овим поводом, што се може протумачити да је он свесрдо подржавао овај чин (Свети синод Српске православне цркве, бр.11/50/протокол 222).

Одмах након оснивања НДХ кренуло се са оснивањем Домобранства као редовне војске НДХ. Главни извор људства за попуњавање Домобранства били су војни обвезници Хрвати и муслимани, „Хрвати муслиманске вјере”, а да би попунили официрски кадар позивани су да им се придруже бивши аустроугарски и југословенски официри Хрвати и муслимани. Домобранство се делило на копнену војску, ваздухопловство, морнарицу и оружништво. Усташка војска је деловала као самостална војна снага усташког покрета (Colić, 1973, str. 191–328).

Убрзо је Домобранство добило задатак да угуши побуну српског становништва. Павелић је крајем јуна 1941. године поставио генерал-поручника (подмаршала) Владимира Лакса за свог посебног опуномоћеника који је имао задатак да угуши српску побуну која је избила у Херцеговини.⁵ Као један од главних узрока побуне Лакса је навео масовна убиства српског становништва, не само мушкараца способних за борбу, него жена и деце. Тела побијених Срба бацали су у јаме, пљачкали су и палили њихове куће и другу српску имовину (HR-HDA-487, Posebni opunomoćenik Poglavnika za Veliku župu Hum i Dubrovnik, br. 8, Mostar, 30. 06. 1941). Усташки прогони Срба, као и убијање жена и деце била је смишљена политика усташког врха, али и самовољно деловање неконтролисаних банди, тзв. „дивљих усташа”.

Првобитно су у Домобранство и у његов официрски кор били укључени и припадници српске националности, као и Јевреји и муслимани, и мањи број Рома. Кватерник је 30. априла 1941. године нагласио да се официри и подофицири српске националности не могу примити у Домобранство, како они из Србије тако и они Срби са подручја НДХ (HR-HDA-487, Naredba V. Т. Broj 2, Zapravednika Savskog divizijskog područja, 1.05.1941. br. PZ, V. Т. Br. 171941). Изузетак су били „Хрвати православне вјере”, па се може закључити да је овде реч о некадашњим аустроугарским официрима српске националности, јер су они могли постати официри само ако су прешли на католичку вероисповест (Атла-

⁵ Владимир Лакса (1870–1945), официр Аустроугарске војске и кратко време Војске Краљевине СХС. По оснивању НДХ укључује се у Домобранство и врши разне дужности. Извесно време био је главар Главног стожера Домобранства. Пензионисан је 1943. године, а југославенске су га власти осудиле на смрт (Stuparić, 1997, str. 231–232).

гић, 1997, стр. 41–44). Међутим, већ почетком 1942. године одлучено је да се са официрима православне вере, који су прешли на католичку веру и који траже примање у Домобранство, поступи као и са Хрватима, под условом да су веру променили уз одобрење усташке власти, јер је то одобрење уједно био и доказ о лојалности Срба НДХ (HR-HDA-487, II одјел, 2 одсјек, Br. Taj. 2033/1942, Vj. PZ. Br. 223/1942).

Током читавог рата Домобранство НДХ је мењало став о укључивању српског („православног”) становништва у своје редове. Почетком рата и оснивањем Домобранства, Срби су били потпуно искључени из њега, осим неколико бивших аустроугарских официра. Упоредно с тим, српско становништво било је изложено злочинима, покољу и осталим облицима насиља, што је покренуло Србе да устану против војске НДХ. Павелић је, међутим, схватио да треба дозволити једном делу Срба да се укључе у рад државног Сабора, а и Домобранства. На тај начин је желео одвратити Србе од прикључивања партизанима и четницима. Такође, желео је себе и своју монструозну творевину легитимисати као демократску државу, управо активним учешћем Срба у њој. Истовремено, средином рата основана је хрватска ФЛАК легија. У њу су посебно регрутовани и Срби (православни). Односно, радило се о „постројби” која је требало да извршава борбене задатке у одбрани Трећег Рајха од напада савезничког „зракопловства”. Касније су Срби, поготово у завршници рата, имали право да служе и у борбеним јединицама оружаних снага НДХ.

Историографија ни до данас није истражила колико је Срба било у усташкој власти и Домобранству НДХ. Овај рад има за циљ да се о тој чињеници јасније проговори, како због историјске истине тако и због поуке младим генерацијама, да се свој народ и држава не напуштају по било којој цени. Навест ћемо кратке биографије само једног дела Срба издајника свог народа, који су служили Павелићевој власти. Један од њих је др Саво Бесаровић, члан Предсједништва Сабора НДХ, иначе близак Павелићев пријатељ. Рођен је 26. фебруара 1889. године у Сарајеву, у старој српској сарајевској породици (АЈ, ф. 110, др. 155). Основну школу и гимназију завршио је у Сарајеву, а Правни факултет на универзитетима у Бечу и Загребу, где је и докторирао. У Сарајеву је отворио адвокатску канцеларију, и постао члан Југославенске радикалне заједнице. На парламентарним изборима 1938. године изабран је за народног посланика на листи Милана Стојадиновића у Сарајевском срезу (Сенат, 1939). Занимљив је податак да је у току

Априлског рата 1941. године особље Војног музеја из Београда, предало Бесаровићу на чување драгоцене предмете којима се касније изгубио сваки траг (Zbornik dokumenata, 14, 4, 1985).

Након успостављања НДХ прихватио је позив Павелића да дође на заседање Хрватског сабора 23. новембра 1942. године и постао његов члан. На другом заседању, положио је заклетву на верност Павелићу. После оснивања НДХ радио је на пацификацији српског становништва. Био је марта 1945. године у групи политичара која је посредовала у договорима делова четничких формација са усташким властима у Загребу о заједничкој акцији против комуниста. Именован је 11. октобра 1943. године за државног министра у Влади НДХ. Након слома НДХ остао је у држави, ухапшен је, а Врховни суд Босне и Херцеговине у Сарајеву осудио га је 1945. године на смрт (Stuparić, 1997, str. 36). Врховном суду председавао је Драго Љубидратић, који га је осудио на темељу оптужнице Јавног тужилаштва Босне и Херцеговине од 7. септембра 1945. године. Бесаровића је оптужница теретила у три тачке. Према првој тачки, оптужен је што је „представљајући се као самозвани представник Срба Босне и Херцеговине” сарађивао са НДХ, ушао у Хрватски државни сабор и постао њен бележник. Друга тачка оптужнице теретила га је због тога што је од октобра 1943. године био члан Владе НДХ, а по трећој тачки крив је што је као члан Владе НДХ наређивао принудну мобилизацију у Домобранство. Стога је, пресудом број кр. 2/45, осуђен на казну смрти стрељањем. На самој расправи, 10. септембра 1945. године јавни тужилац Босне и Херцеговине доказивао је околности око улоге Бесаровића у НДХ. Он је посредовањем Јуре Францетића у августу 1941. године добио позив „од свог старог пријатеља Павелића”, да дође у Загреб. Пре извршења смртне казне Бесаровић је узвикивао: „Имао сам част да сам био министар у Влади НДХ. Умирем као Хрват за своју домовину Хрватску. Живио др Анте Павелић! Живио хрватски народ!”

Међу истакнутим Србима у служби НДХ, високо место заузима и генерал Ђуро Драгичевић. Рођен је у Калесији, у Босни, 7. октобра 1890. године. Техничку војну академију аустроугарске војске завршио је у Мадлингу. Као аустроугарски официр узео је учешће у Првом светском рату и одликован је највећим одликовањем за храброст, крстом витешког реда Марије Терезије.⁶ Ваља напоменути да је такву част имало само 115 официра Аустроугарске армије. Касније је Драгичевић служио као официр Војске Краљевине Југославије, а Други светски рат га је затекао на месту

помоћника заповедника противваздушне одбране, у чину пуковника. Драгичевић се затим укључио у војску НДХ од 1941. до 1945. године, где је првобитно обављао дужност надзорника топништва Заповедништва копнене Војске МИНОРС-а. Од 7. априла 1944. године постављен је за прочелника Уреда за војне добаве у Берлину, гдје је, по уласку руских јединица, ухваћен у априлу 1945. године. Био је заточен две године у логорима у Немачкој, а затим је седам година рођијао у СССР-у. Из затвора је изашао 1954. године и настанио се у Аустрији (Stuparić, 1997, str. 98).

Генерал пуковник Феодор Драгојлов рођен је у Панчеву, 21. августа 1881. године. Потичао је из српске официрске граничарске породице, православне вероисповести. Школовао се на Академији и Ратној школи у Бечу, а завршио је и два курса за усавршавање. Крај Првог свјетског рата дочекао је као генералштабни потпуковник на служби у Главном генералшабу Аустроугарске војске. На почетку Другог светског рата самоиницијативно је приступио НДХ где је одмах био постављен за начелника Оперативног одељења (прочелника Потхватног одјела) Главног стожера (штаба), у чину пуковника (ВАС, Фондови НОВЈ, Српска Влада Милана Недића и архив НДХ).

Унапређен је у чин генерал-поручника 1942, а у генерал-пуковника фебруара 1944. године. Постављен је за Главног стожера оружаних снага НДХ, 7. новембра 1943. године. Ангажовао се на руковођењу појединим операцијама, приликом којих су учинени и ратни злочини над Србима (Zečević, Popović, 1999). Одобравао је и помагао прогон Срба, Јевреја и Рома (Zbornik dokumenata IV, V, 1985, str. 5, 8, 13–16; 7-21, 25, 32). Посебно се истакао у раду на јачању војске НДХ. Био је активан и у заступању интереса НДХ у односима са Србијом. Супруга му је била Немица, и често је приређивала балове и пријеме у Загребу за високе немачке војне и политичке личности. Када је британска армија маја 1945. године предавала заробљенике из Војске НДХ Југославенској армији, по-

⁶ Витешки ред Марије Терезије утемељен је 1756. године као спомен на битку код Колина, а већ у време Марије Терезије усталило се и додељивање племићке титуле овим редом. За стицање овог реда морало се заиста учинити јуначко дело. Стицањем овога реда, јунак је, ако већ није био племић, постајао племићем, тј. витезом тога реда. Барунство је морао витез тога реда посебно затражити од владара. Они који су били од каптола тога реда промовисани кратко пред слом Аустроугарске 1918. године, аутоматски су постали племићи, али без права на грб, али су се водили са знаком реда Марије Терезије. Врпца тога реда била је беле боје са црвеним рубом (Duišin, 1938, str. 23).

кушао је самоубиство сечењем вена. Лечио се у болници у Волфсбергу (Аустрија), а након опоравка, 1946. године југославенске власти су тражиле његово изручење, јер је проглашен ратним злочинцем (Борковић, 1972, стр. 278). Према подацима (Marjanović, 1979, стр. 202), британске власти нису удовољиле том захтеву, па је Драгојлов побегао у Италију, а затим у Аргентину (Hrvatska revija, 1962, 125).

Још је један генерал, родом Србин, служио је НДХ, био је то Ђуро Грујић, рођен у Сремској Митровици 6. децембра 1887. године. Школовање на Војној академији завршио је 1908. године као пешачки поручник, а постао је надпоручник 1913. године. У Терезијануму је започео виши војни студиј, који је због Првог светског рата прекинуо 1915. године. Затим је у чину капетана додељен команди при заповедништву Друге армије Аустроугарске војске. Привремено је 1917. године премештен у заповедништво Четвртог корпуса. После слома Аустроугарске 1918. године служио је у Војсци Краљевине СХС, односно Краљевине Југославије. Други светски рат затекао га је у чину бригадног генерала, генералштабног заповедника позадине (ВАС, Фонд Војске Краљевине Југославије).

Генерал Грујић 1942. године, као дивизијски генерал ступа у Домобранство НДХ, те од 1. јануара 1943. године обавља дужност прочелника Устројног одјела у Главном стожеру. Почетком 1944. године био је на челу Главног стожера Оружаних снага НДХ, те Главног стана поглавника Павелића (Варјачић, 2003, стр. 18). Са Павелићем је био у изасланству, које је на састанку са Хитлером од 18. до 20. септембра 1944. године тражило допунско наоружање оружаних снага НДХ, те формирање заповедништва за читав простор Југоистока. Заједно са Павелићем одлази у издјеглиштво маја 1945. године, али га врло брзо напушта, да не би угрозио његову сигурност (Вјелажас, 2004, стр. 155). У Аустрији је заробљен и изручен Југославији, где је 19. септембра 1945. године осуђен на смрт и погубљен. Био је носилац југословенских одликовања: Белог орла V и IV реда, Светог Саве V и IV реда, Југославенске круне III реда и Карађорђевог звезде IV реда.

Домобрански генерал Милан Десовић рођен је у Пљевљима, у Црној Гори, 24. априла 1895. године. Био је официр Војске Краљевине Југославије, а након успоставе НДХ, улази у Хрватско домобранство. Десовић је од септембра 1941. па до јуна 1942. године био заповједник Треће бојне 369. пуковније на Источном фронту. Потом је од септембра 1942. па до јуна 1943. године био заповед-

ник Петрињског здруга. Након тога је, од новембра 1943. па до маја 1945. године, био изасланик при посланствима НДХ у Берлину и Братислави. Након капитулације Немачке, маја 1945. године, заробили су га амерички војници и предали југославенским властима, које су га осудиле на вишегодишњу робију. Због лошег здравственог стања пуштен је из затвора 1960. године, и исте године је умро у Загребу (Stuparić, 1997, str. 89).

Истакнути домобрански генерал, из реда српског народа, био је и Михајло Лукић, рођен 24. септембра 1886. године у Вирју, поред Бјеловара. Завршио је гимназију у Бјеловару, Вишу школу за кадете у Карловцу, а Војну академију у Бечу. Као аустроугарски официр учествовао је у Првом светском рату, а касније је служио у Југословенској војсци. Лукић је био заповедник 26. пешачког пука са седиштем у Сиску, у чину потпуковника. Након тога је послат у Француску на тенковски течај, да би по повратку на Војној академији у Београду предавао стратегију. Уочи Другог светског рата, почетком 1940. године, унапређен је у чин генерала. Међутим, после проглашења НДХ пријавио се у Хрватско домобранство, и именован је за заповедника Осјечког дивизијског подручја (Stuparić, 1997, str. 244).

Од маја до јула 1941. године био је надзорник за пешачство у Заповедништву копнене војске, а затим заповедник Личког здруга са седиштем у Госпићу. Након тога, постаје официр за везу Хрватског домобранства при заповедништву италијанске војске. Крајем 1941. године постављен је за заповедника Трећег домобранског збора у Сарајеву. Пензионисан је, јер се противио слању Хрвата у немачке легије, које су ишле на Источни фронт. По окончању рата, југословенске власти су га осудиле на десет година затвора (Bjelajac, 2004, стр. 197).

Домобрански генерал Душан Палчић родио се у српској породици, у Загребу, 29. јануара 1881. Године. Био је официр Аустроугарске војске и Војске Краљевине Југославије до 1921. године. По проглашењу НДХ реактивирао се и упућен је на службу у Главни стожер Домобранства. Палчић је обављао дужност државног секретара НДХ, након тога је био начелник Државне радне службе која је била организована по узору на нацистичку. Палчић није умро као већина његових сабораца у емиграцији, већ као пензионер, у Загребу 1963. године (Stuparić, 1997, str. 304).

Србин Мирослав Опачић родио се у Перјасици крај Војнића на Кордуну 27. јула 1888. године. Школовао се на Војној академији у Мадлингу, да би, након што је дипломирао, постао аустроугар-

ски официр. Након Првог светског рата постаје генерал Војске Краљевине Југославије. По формирању НДХ постаје надзорник техничких трупа Стожера копнене војске ове марионетске државолике творевине (Stuparić, 1997, str. 301). Опачић од августа 1943. до пензионисања, фебруара 1944. године, обавља функцију надзорника у Државној јавној служби НДХ. Његова судбина након окончања рата није позната, зна се да је прешао на католицизам и да се изјашњавао као Хрват (Bjelajac, 2004, стр. 233).

Генерал Јован Искрић родио се у Банатском Карловцу 3. марта 1884. године. Као официр аустроугарске војске учествовао је у ратним операцијама у Србији. Након рањавања, Искрић се поново враћа у војску јануара 1915. године. По окончању Првог светског рата био је официр Војске Краљевине Југославије. Искрић се 1941. прикључује институцијама НДХ, где је до пензионисања, децембра 1944. године, био начелник Првог одјела, те информатор и причелник у Основном одјелу Министарства оружаних снага НДХ. Генерал Искрић је умро у Загребу 1961. године (Stuparić, 1997, str. 164).

На списку домобранских генерала, налази се и име генерала Звонимира Стимаковића, родом Србина. Рођен је у Загребу 3. јуна 1891. године, кадетску школу завршио је у Каменици, главнокомандни течај у Аустроугарској војсци, а Вишу школу Војне академије у Београду. Био је официр Аустроугарске војске и Војске Краљевине Југославије до 1937. године, у чину коњичког потпуковника. Када је формирана НДХ јавио се у Домобранство, постављен је за заповедника Четврте новачке (регрутне) пуковније. Касније се, од јуна 1943. до јануара 1944. године, налазио на дужности прочелника Главностожерног одјела другог зборног подручја, заповедника коњаништва и заповедника Друге хрватске легије у Штокерау. Стимаковић је од јануара 1944. године био заповедник Четвртог ловачког друга у Босанском Новом. Након слома НДХ, у септембру 1945, Врховни суд ДФ Југославије у Београду, осудио га је на 20. година затвора, умро је 1974. године (Stuparić, 1997, str. 369).

Милош Обркнежевић био је један од оних Срба који су се укључили у органе геноцидне НДХ. Рођен је у Београду 1910. године, где је завршио Правни факултет. Пред почетак Другог светског рата био је службеник Српске Православне цркве у Сремским Карловцима. Уочи рата се налазио у Југословенској војсци као судски капетан. Обркнежевић је ухапшен у октобру 1941. године, када је Срем припао НДХ, али је пуштен посредовањем „хрват-

ских пријатеља”. Обркнежевић је 1942. године, као стручњак из области правног пословања везаног за цркву и православље, преузео функцију преговарача који је заступао НДХ, у вези са решавањем питања православља у НДХ. На ту функцију га је поставио поглавник Павелић. Учествовао је у формирању тзв. Хрватске православне цркве, као аутор црквеног устава, и као секретар Гермогена, митрополита Хрватске православне цркве. Половином 1944. године одлази у Нови Сад, где га по завршетку рата затварају југославенске власти. После изласка из затвора одлази у Венецуелу, гдје се бавио трговином и угоститељском делатношћу. У „Хрватској ревији” је 1979. године објављена његова расправа „Развој православља у Хрватској и Хрватска православна црква” (Stuparić, 1997, str. 300).

И генерал Лавослав Милић (1890–1961), Србин из Карловца, нашао се у служби НДХ. Завршио је Терезијанску академију у Бечком Новом Месту, после чега је постао официр Аустроугарске војске. По окончању Првог светског рата, у војсци Краљевине Југославије добио је чин генерала. Након проглашења НДХ затражио је пријем у Домобранство, где је одмах по уласку именован за члана Главног стожера Министарства домобранства. Обављао је дужност прочелника Господарског и управног одјела, те након реорганизације Домобранства, начелника Управног уреда у Министарству оружаних снага НДХ, све до краја рата. На крају рата заробили су га енглески војници и предали југословенским властима. Југословенски Војни суд у Загребу осудио га је 6. јуна 1945. године на двадесет година затвора (Stuparić, 1997, str. 273). Издржавао је казну у Сремској Митровици, али је због болести пуштен после пет година. Умро је у Загребу 1961. године (Bjelajac, 2004, str. 211).

Србин Љубомир Пантић, апотекар из Бијељине, био је министар у Влади Независне Државе Хрватске. Априла 1945. године побегао је из Хрватске заједно са осталим усташким злочинцима. Схватио је да ће бити ухапшен и испоручен југословенским властима, стога ступа у везу са Родољубом Чолаковићем који је био један од најближих Титових сарадника. Он је Пантићу издејствовао да се после пет месеци проведених у иностранству врати у Југославију и преда комунистичким властима. У затвору је провео само три и по месеца, након чега је пуштен да слободно као пензионер живи у Београду (Barton, 2007).

Познати аустроугарски генерал, Србин, Милан Узелац, рођен је у Малом Коморану, 21. августа 1867. године, гимназију је завр-

шио у Карловцу, а Војно техничку академију у Бечу. Узелац је службовао у Пули и Задру, исказујући посебно интересовање за поморске вештине, због чега је положио испит за официра трговачке морнарице. Генерал Узелац је 1912. године именован за команданта аустроугарског ваздухопловства (Bjelajac, 2004, стр. 297). Након Првог светског рата враћа се у Југославију, где је 1920. године примљен у Југословенску војску на место заповедника Ваздухопловног одељења Министарства и морнарице. Узелац је пензионисан 1923. године. Када је формирана НДХ, Павелић је Узелца унапредио у чин генерала ваздухопловства у миру, због прогона бивших југословенских власти и неуморног рада на унапређењу ваздухопловства (Stuparić, 1997, стр. 410).

Списку Срба укључених у власт НДХ додајемо и Марка Шарца, „ситнију рибу”, познатог усташког кољача. До Другог светског рата Шарац је био Србин са „дна каце”, да би након проглашења НДХ постао нешто много више. Овај изрод српског народа био је кољач таборник у Торњу и Пакрацу, човек од личног поверења Макса Лубурића, његова десна рука за подручје Пакраца, Липика, односно Западне Славоније. Стрељан је као ратни злочинац 1946. године због великог броја почињених злочина над својом браћом Србима у селима око Папука (Павлица, 2007).

Иако је највећи део Срба почетком Другог светског рата кренуо у одбрану отаџбине и народа кроз партизанске и четничке војне формације, ипак је било и таквих, срећом ретких, који су се укључили у цивилне и војне власти НДХ. Неки су од њих, како је предочено у овом раду, постали највиши функционери политичког и војног врха НДХ. Такође, евидентно је да је Домобранство, као регуларна војска НДХ, била саставни део и актер злочиначке политике према српском становништву. Иако су усташке јединице и домобранска војска масовно уништавали српски народ на простору НДХ, то није спречило један мали део Срба да пређе на страну, како домобрана тако и усташких јединица. Претпостављамо да су се одлучили за такав корак привучени високим цивилним и војним положајима у НДХ (HR-HDA-487, Naredba V. T. Br. 2, Zapovjed Savskog divizijskog područja 1.5.1941, Br. V. T. Br. 17/1941). Известан број Срба био је активан у Председништву Сабора, а међу њима је било и министара у Влади НДХ. Значајан број је био укључен у Домобранство, од којих је један део имао и генералске чинове. Мада је злочинац Кватерник још почетком рата (тачније 30. априла 1941. године), нагласио да српски официри и подофицири не могу бити примљени у Домобранство, како они

из Србије тако и они са подручја НДХ, то није спречавало појединце да постигну свој циљ. Прокламовано је да у Домобранство могу слободно улазити „Хрвати православне вјере”, али уз изричито одобрење домобранских власти. Међутим, касније су војне власти НДХ промениле став према војној обавези српског становништва, тако да су и они могли, додуше постепено, попуњавати домобранске јединице. Најпре је донесена законска одредба о оснивању радне службе, која би била основа за оснивање домобранских радних јединица (ДОРА). Замишљено је да надређени, који би командовали у тим јединицама, буду Хрвати, а сви остали домобрани, подофицири и официри – Срби.

Међутим, маја 1942. године за попуну ДОРА јединица позвани су Срби, који до тада нису позивани да служе војни рок у Домобранству, као и Срби који су одслужили војни рок у Краљевини Југославији. На тај начин усташке власти су хтеле над Србима да успоставе контролу и надзор с једне стране, а с друге стране да их онемогуће да се прикључе партизанским и четничким формацијама.

Почетком 1944. године на одслужење обавезног радног раздобља позвани су становници рођени 1926. године. Тада је одређено да се „православци” упуте у ДОРА јединице, али уз наредбу да део новака „православаца” треба упутити у борбене јединице (HR-HDA-487, Glavnostožerni ured, Ustr. Br. Taj. 717/1944 i 717/1/1944; Vj. Br. 368/1944; 369/1944 i 440/1944).

Министарство оружаних снага НДХ одредило је начин расподељивања новака „православаца”. Из свега горе наведеног произилази да су током Другог светског рата виши официри и остали претпостављени Домобранства и политичке власти усташке НДХ мењали свој став по питању укључивању Срба у своје редове. На самом почетку рата Срби су били у потпуности искључени из Домобранства, али и политичког руководства НДХ, осим неколицине бивших официра аустроугарске војске и особа блиских поглавнику. Иако су власти схватиле да српско становништво треба интегрисати у усташко друштво НДХ, оне то нису успеле, осим малог броја Срба насилно регрутованих у домобране и усташе. Домобранство је с одобравањем гледало на поступке појединих усташких група и није ништа урадило (осим ретких изузетака) да заштитити српско становништво од страшних злочина и геноцида. На том плану ништа нису урадили ни Срби генерали у Домобранству, као ни Срби у политичком врху НДХ. Иако је релативно мали број Срба учествовао у домобранским јединицама

и власти НДХ, он ипак није занемарљив, стога би у неком даљем сагледавању овог историјском феномена требало подробније истражити и проверити још релевантних чинјеница које би потврдиле ову историјску датост, ако не због прошлости онда засигурно због садашњости и будућности.

ИЗВОРИ

- Борковић, М. (1979). *Контирареволуција у Србији. Квислиника ујрава 1941-1944, II*. Београд: Слобода.
- Војни Архив Србије (ВАС), фондови ЈА (НОВЈ), Српска влада Милана Недића и архива НДХ.
- Duišin, A. V. (1939). *Heraldički zbornik*. Zagreb: Izdanje autora.
- Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije I-XV*. Београд: Војноисторијски институт, 1949-1988,
- Zečević, M. Popović, J. (1999). *Dokumenti iz istorije Jugoslavije III*. Београд: Архив Југославије.
- Hrvatski državni arhiv (HDA), fond Ministarstvo oružanih snaga NDH, br. 487.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Атлагић, М. (1997). *Грбови њлемсѣва у Славонији и Војводини у новом веку с њоседним осврѣом на ѣрдове срѣској њлемсѣва*. Приштина: Пергамент.
- Barton, D. (2007). *Croatia 1941./1946*. London: The Churchill History International Centre.
- Bjelajac, M. (2004). *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941: Studija o vojnoj eliti i biografski leksikon*. Београд: Институт за нову историју Србије.
- Варјачић, Ј. (2003). *Судбина ѣнерала Војске Краљевине Јуѣославије у Аѣприлском раѣу 1941. и ѣосле њеѣа*. Београд: Издање аутора.
- Jelić-Butić, F. (1978). *Ustaše i Nezavisna Država Hrvatska: 1941-1945*. Zagreb: Liber.
- Katolički list*, (1941). 19,
- Marjanović, J. (1979). *Draža Mihailović između Britanaca i Nemaca*. Zagreb: Globus.
- Павлица, Д. (2007). *Сѣраѣишѣа око Паѣука и Псуња*. Београд: Завичајно удружење Славонаца.
- Свеѣи Синод Срѣске Православне Цркве, др. 1150/ѣроѣокол 222*.
- Сенат. (1939). *Народна скуѣишѣина: народно ѣреѣсѣавнишѣво: биоѣрафски лексикон*. Београд: Седма сила.

Stuparić, D. (1997). *Tko je tko u NDH: Hrvatska 1941-1945*. Zagreb: Minerva.

Hrvatska revija, (1962). 12.

Colić, M. (1973). *Takozvana Nezavisna Država Hrvatska 1941*. Beograd: Delta-pres.

MARKO P. ATLAGIĆ

DALIBOR M. ELEZOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

SERBS IN POLITICAL AND MILITARY ELITES
OF THE USTAŠE'S INDEPENDENT STATE OF CROATIA

The phenomenon of Serbian participation in the political and military elites and leadership of the Independent State of Croatia was not enough or rather not at all scientifically analysed and researched. The purpose of this paper is to inspire the historians of our recent past to research and critically evaluate the problems. In the beginning of the warduring the establishment of the Independent State of Croatia, the Serbs were not involved in the Home Guard units as regular armed forces of Independent State of Croatia. Along with the development of the Independent Ustaš State of Croatia, the necessity for Serbian participation in Home Guard units arose. The Serbs were mainly educated in Austro-Hungarian schools for officers. They also participated in the armed forces of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes i.e. the Kingdom of Yugoslavia. The most prominent among them were: Dr Savo Besarović, general Teodor Dragojlov, general Đuro Dragičević, general Đuro Grujić, a knight, general Milan Desović, general Mihailo Lukić, general Dušan Palčić, general Miroslav Opačić (Fridrich), a church official Zvonimir Stimaković, general Miloš Obrknežević, Minister without portfolio Ljubomir Antić, general Lalislav Milić, general Milan Uzelac and others. Apart from being the most prominent ones in the Home Guard units, there were Serbs in the political elites of the Independent State of Croatia, as well as in the Presidency of the Parliament and in the positions of the Ministers in the Independent State of Croatia. This phenomenon should be an example for future generations, in a case of war, not to happen that one part of the people takes the enemy side because the greatest sin ever is to betray its own people and country.

KEY WORDS: military, politics, Serbs, Independent State of Croatia.